

ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΜΟΡΦΙΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΣΚΗΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Η επίδραση της κουλτούρας και της νοοτροπίας ως παραγόντων διαφορετικής σκέψης και δράσης κατά την άσκηση της κοινωνικής πολιτικής

Στέφανος Κόφφας¹

Περίληψη

Η κοινωνική πολιτική σήμερα δεν μπορεί να προσδιοριστεί πλέον ως μονοδιάστατη διαδικασία που ασκείται αποκλειστικά μόνο από την κρατική πολιτική παρέμβαση. Πρόκειται για μια αμφίδρομη σχέση στην οποία εμπλέκονται ενεργά οι πολίτες κάθε χώρας. Αυτό γίνεται μέσω της διαντίδρασης των πολιτών στις σχέσεις τους με τον κρατικό μηχανισμό, τόσο ως αποδέκτες υπηρεσιών και κριτές της αποδοτικότητάς του, αλλά πολύ περισσότερο ως διαμορφωτές –ως ένα σημείο– των πολιτικών αποφάσεων. Με βάση την ενεργό συμμετοχή των πολιτών στο κοινωνικοπολιτικό πλουραλιστικό μοντέλο άσκησης κοινωνικής πολιτικής είναι αναμενόμενο η εφαρμογή του να παρουσιάζει διαφορετικές εκφάνσεις, ανάλογα με τις ιδιομορφίες κάθε χώρας. Η επίδραση της νοοτροπίας και της κουλτούρας ανήκουν στους βασικούς παράγοντες που διαμορφώνουν το μοντέλο του κοινωνικού πλουραλισμού². Η συγκριτική παρουσίαση αυτών των παραγόντων συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση του τρόπου λειτουργίας των πλουραλιστικών κοινωνικοπολιτικών μοντέλων κάθε χώρας.

1. Καθηγητής, MA, Ph.D, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, Πανεπιστήμιο Frederick, Λευκωσία, Κύπρος.
2. Σύμφωνα με τους Evers και Wintersberger (1991), κοινωνικός πλουραλισμός στην περίπτωση της κοινωνικοπολιτικής παρέμβασης σημαίνει τη συναίνεση και την ισόρροπη λειτουργία μεταξύ κράτους, ιδιωτών, ελεύθερης αγοράς και άτυπων δικτύων φροντίδας χωρίς αυτό να υπονοεί τη μείωση της ευθύνης και της αναγκαιότητας της κρατικής παρέμβασης στον κοινωνικό τομέα. Ο όρος χρησιμοποιείται για να δηλώσει την πολυμορφία των τρόπων παρέμβασης και των εμπλεκόμενων σ' αυτή προσπαθώντας να περιγράψει τις νέες μορφές και δυνατότητες συνεργασίας στα διαφορετικά μείγματα «δημόσιου» και «ιδιωτικού». Σύμφωνα με την Στασινοπούλου (2002), το μοντέλο του κοινωνικού πλουραλισμού προβάλλεται ως μια προσπάθεια υπέρβασης των ορίων του μεταπολεμικού κράτους πρόνοιας, αναγνωρίζοντας τη σημασία των διαπλοκών ιδιωτικού και δημόσιου χώρου και επιδιώκοντας την ένταξη των ανεπίσημων και

1. Εισαγωγή

Η συγκριτική προσέγγιση διαφορετικών κοινωνικοπολιτικών συστημάτων με βάση τα χαρακτηριστικά της κουλτούρας και της νοοτροπίας, επιδιώκει την εποικοδομητική αντιπαράθεση στοιχείων, όσον αφορά τον τρόπο σκέψης και δράσης των πολιτών, όπως αυτές εμφανίζονται ως απόρροια στενής συσχέτισής τους με τις ιστορικές, παραδοσιακές δομές οργάνωσης και αρχές λειτουργίας των συστημάτων κοινωνικής πολιτικής. Λαμβάνοντας υπόψη τις κοινωνικοπολιτικές επιταγές που διαμορφώνουν το κοινωνικοπολιτικό status quo σε κάθε χώρα και το εύρος του πεδίου δράσης της κρατικής παρέμβασης, γίνεται προσπάθεια ανάλυσης και παραλληλισμού των τρόπων επίδρασης και χρήσης των στοιχείων της νοοτροπίας και της κουλτούρας. Συγκεκριμένα παρουσιάζεται μια εννοιολογική σύγκριση της κοινωνικής πολιτικής ως θεσμού στην Ελλάδα και τη Γερμανία, της σημασίας που έχει η κρατική παρέμβαση, του τρόπου εφαρμογής και λειτουργίας της κοινωνικής πολιτικής κατά τόπο, σύμφωνα πάντα με τις ιδιομορφίες λειτουργίας της, αλλά και της γνώμης των πολιτών σε κάθε χώρα. Επίσης, επιδιώκεται στο μικροεπίπεδο, η παράθεση και η συγκριτική κατάδειξη της επίδρασης των στοιχείων της ιδιοσυγκρασίας, δηλ. της σκέψης, στάσης, δράσης και συμπεριφοράς που επιδεικνύουν οι άνθρωποι στις συνδιαλλαγές τους με το θεσμοθετημένο πλαίσιο άσκησης της κοινωνικής πολιτικής. Οι εκδηλώσεις στάσεων και συμπεριφορών στην κάθε χώρα σχηματίζουν τάσεις έκφρασης του συλλογικού, που έχουν σημαντική επίδραση στη διοικητική και διαχειριστική λειτουργία των συστημάτων κάθε χώρας.

Στα βασικά σημεία του αναλυτικού ενδιαφέροντος συμπεριλαμβάνεται η στενή αλληλοσυσχέτιση των αρχών της *αλληλεγγύης* και της *συλλογικότητας*, η εισαγωγή, η καθιέρωση και η χρήση τους στις ανθρώπινες σχέσεις και το ερώτημα για την έννοια της *συλλογικής κατανόησης* σε ότι αφορά τις στάσεις ζωής, τις ανθρώπινες αξίες και τον ρόλο των λεγόμενων άτυπων δικτύων και των μορφών οργάνωσής τους. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της σύγκρισης βρίσκεται στη συγκεκριμενοποίηση και στην αποσαφήνιση των διαφορετικών αρχών σκέψης και χειρισμού, συμπεριφορών και καταστάσεων, της αποδοχής της ετερότητας, παρά τις σχεδόν ίδιες βασικές αρχές οργάνωσης και λειτουργίας, των ηθικών αξιών, των παραγόντων επίδρασης και των κινήτρων συμπεριφοράς. Σε καμία περίπτωση η ανάλυση δεν ακολουθεί τη λογική της αξιολόγησης του πολιτισμικού συστήματος και της επίδρασής του στην κοινωνική πολιτική κάθε χώρας ως υποδεέστερου μιας άλλης, ούτε προσανατολίζεται σε μια κα-

---

εθελοντικών φορέων στην επίσημη άσκηση κοινωνικής πολιτικής. Στη σύγχρονη κοινωνική πολιτική το μείγμα των μορφών παρέμβασης, προβάλλεται ως η νέα εξέλιξη προς την κατεύθυνση της συναίνεσης και έρχεται σε αντίθεση προς την κρατούσα μέχρι πρόσφατα αντίληψη διαζευκτικών σχημάτων για τη σχέση κράτους-αγοράς και για τη συγκρότηση του ιδιωτικού και του δημόσιου χώρου, ως ενιαίων εσωτερικά και διαχωριζόμενων μεταξύ τους σφαιρών στον κοινωνικό τομέα.

τάταξη με βάση το κριτήριο του καλύτερου ή χειρότερου. Αυτό που επιδιώκεται είναι να καταδειχθούν συγκεκριμένες τάσεις που αφορούν νοοτροπίες και στάσεις και η επίδραση που έχουν στην κοινωνική πολιτική που εφαρμόζεται σε κάθε χώρα. Αντικειμενικός σκοπός είναι η αξιοποίηση της γνώσης με βάση το κριτήριο της *θετικά διακείμενης προσέγγισης* μέσα από το δεδομένο της *ιδιομορφίας* και της *διαφορετικότητας* ή ακόμη και της ιδιοσυγκρασίας στην πρακτική της εφαρμογή.

2. Μεθοδολογία

Με βάση τις θεωρητικές προσεγγίσεις για την κοινωνική πολιτική και μέσα από την επαγγελματική μου εμπειρία σε υπηρεσίες εφαρμογής διαπολιτισμικών προγραμμάτων σε τομείς της κοινωνικής πολιτικής, θα προσπαθήσω να σκιαγραφήσω τις θεωρητικές αντιλήψεις και να αναλύσω τις πρακτικές εφαρμογές της κοινωνικοπολιτικής παρέμβασης ως θεσμού, όπως αυτές διαμορφώνονται υπό την επίδραση των πολιτισμικών παραγόντων, στάσεων και αξιών, όσον αφορά την πραγματικότητα της κρατικής παρέμβασης στην Ελλάδα και στην Γερμανία³. Η τεκμηρίωση των απόψεων βασίζεται σε δευτερογενές υλικό από βιβλιογραφική ανασκόπηση και αφορά μέρος των χρησιμοποιούμενων προσεγγίσεων για την κοινωνική πολιτική και την κουλτούρα στις δύο χώρες. Επίσης έλαβε υπόψη μέρος της ισχύουσας νομοθεσίας και του τρόπου εφαρμογής της, χωρίς να αναφέρεται ρητά σ' αυτή, σχετικά με την άσκηση της κοινωνικής πολιτικής. Το υλικό αυτό χρησιμοποιήθηκε ως θεωρητικό υπόβαθρο για να τεκμηριώσει την πολιτισμική πρακτική, δηλ. τις τάσεις όσον αφορά τη νοοτροπία των πολιτών σε κάθε χώρα, οι οποίες παρατηρούνται μέσα από την επαγγελματική ενασχόληση με χρήστες προγραμμάτων εφαρμογής της κοινωνικής πολιτικής.

Η συγκριτική παρουσίαση θα προσανατολιστεί α) στην ανάλυση της σημασίας που αποδίδουν οι άνθρωποι στη λειτουργία της κοινωνικής πολιτικής ως θεσμού, δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο αυτή διαμορφώνεται μέσα από τη σχέση μεταξύ αναγκών του πολίτη και του τρόπου ικανοποίησής τους εκ μέρους του κράτους, β) στη συγκρι-

3. Η επαγγελματική εμπειρία σε υπηρεσίες εφαρμογής διαπολιτισμικών προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής, που σχετίζονται με τους πολιτισμικούς παράγοντες σε διαφορετικές χώρες, προσφέρει τη δυνατότητα συγκριτικών αναλύσεων όσον αφορά τις εφαρμοζόμενες πρακτικές. Τόσο η νομοθεσία, το καταστατικό λειτουργίας ενός προγράμματος, όσο και οι οδηγίες από τα αρμόδια υπουργεία, αποτελούν σημαντικό υλικό για τους τρόπους άσκησης της κοινωνικής πολιτικής. Σημαντικό επίσης στοιχείο, κατά τη γνώμη του συγγραφέα, είναι και η καθημερινή πρακτική με τους εξυπηρετούμενους, όπου στην εφαρμογή των κανόνων και της νομοθεσίας υπεισέρχονται και οι πολιτισμικοί παράγοντες. Είναι αυτοί που επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό την πρακτική εφαρμογή της κοινωνικής πολιτικής και μπορούν να αναδείξουν τις ιδιαιτερότητες της σε κάθε χώρα. Η δε παρουσίαση των απόψεων ακολουθεί όχι τη συγκινησιακή ή άλλου είδους σύνδεση με οποιαδήποτε χώρα, αλλά την καθημερινή πρακτική, όσο κι αν αυτή προβάλλει ανεπιθύμητες πλευρές, όπως η καχεξία.

τική ανάλυση των στάσεων, αξιών και τρόπων δράσης των υποκειμένων σε κάθε χώρα, δηλαδή της κουλτούρας και της νοοτροπίας ως παραγόντων διαμόρφωσης της αντίστοιχης μορφής έκφανσης της κρατικής παρέμβασης. Σκοπός της συγκριτικής αντιπαραβολής, όσον αφορά την επίδραση της νοοτροπίας και της κουλτούρας στις δύο χώρες, είναι να αποσαφηνίσει τον τρόπο με τον οποίο η κρατική παρέμβαση γίνεται αντιληπτή από τους ανθρώπους, πώς οι πολίτες αντιλαμβάνονται και διαχειρίζονται την εμπλοκή τους με τις διάφορες υπηρεσίες με τις οποίες συνδιαλέγονται και τί νόημα αποδίδουν σε αυτό ή τί αναμένουν από τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας αυτών των συστημάτων.

Οι συνθήκες δημιουργίας και ανάπτυξης της σχέσης μεταξύ πολίτη και κράτους, όπως και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αφορούν τους τρόπους συνδιαλλαγής αλλά και η ιδιοσυγκρασία του πληθυσμού κάθε χώρας είναι ουσιαστικής σημασίας, όσον αφορά τους τρόπους εφαρμογής και άσκησης της κρατικής κοινωνικοπολιτικής παρέμβασης, γεγονός που καταδεικνύει την ιδιομορφία της. Η σπουδαιότητα των παραγόντων αυτών και συγκεκριμένα ο τρόπος με τον οποίο επηρεάζουν την κοινωνική πολιτική κάθε κράτους ξεχωριστά, αποτελούν υπόθεση εργασίας προς επιβεβαίωση και ταυτόχρονα αντικείμενο διερεύνησης του σημαίνοντα ρόλου που διαδραματίζουν τα πολιτισμικά στοιχεία, οι αντιλήψεις και οι νοοτροπίες ως παράγοντες διαπλοκής και συσχέτισης δυνάμεων, επηρεασμού καταστάσεων στη λειτουργία των διαφορετικών κοινωνικοπολιτικών συστημάτων. «Οι διαφορετικές αντιλήψεις και τρόποι χειρισμού καταστάσεων τόσο σε προσωπικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο πρέπει να γίνονται κατανοητές ως οι δυναμικά συνδυαζόμενες, προβαλλόμενες αλληλεπιδράσεις μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων παραγόντων σε όλα τα επίπεδα σύνδεσης, δηλαδή πολιτικών, κοινωνικών, πολιτισμικών και θεσμικών» (Κόφφας, 2009: 28).

3. Η σημασία της κοινωνικής πολιτικής στη Γερμανία και την Ελλάδα στη σχέση πολίτη - κράτους ως θεσμοθετημένου τρόπου παρέμβασης

Η γλωσσική χρήση της έννοιας *κοινωνική πολιτική* εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την ερμηνεία που αποδίδεται στον προσδιορισμό του περιεχομένου της, με βάση – πέραν των αυτονόητων κοινωνικοοικονομικών και καθαρά αναδιανεμητικών αποφάσεων άσκησης της – την καθημερινή πρακτική συνδιαλλαγή στην πολιτική σχέση μεταξύ πολίτη και κράτους. Ειδικότερα από πολιτικοκοινωνικής απόψεως σχετίζεται με τη σημασία που αποδίδεται από τους πολίτες στην κρατική παρέμβαση, δηλαδή στην εφαρμογή του θεσμικού πλαισίου άσκησης της κατά την παροχή υπηρεσιών για την κάλυψη των αναγκών τους. Εάν δηλαδή οι διαδικασίες που ακολουθούνται και τα μέσα που χρησιμοποιούνται είναι αξιοκρατικά ή επηρεαζόμενα, διαβλητά και πελατειακά και σε ποιο βαθμό. Πρόκειται για παράγοντες που περιγράφουν τον τρόπο προσέγγισης της κρατικής παρέμβασης εννοιολογικά και συνάμα φανερώνουν, μέσω του τρόπου κατανόησης και απόδοσης του νοήματός τους από τους

πολίτες, τη σχέση που υπάρχει μεταξύ των υποκειμένων, των κρατικών υπηρεσιών και του πολιτικού συστήματος (μέρος της πολιτικής σχέσης).

Κάθε προσπάθεια λοιπόν προσδιορισμού των ορίων μιας έννοιας, επιδρά, σύμφωνα με τον Sanmann, πέραν των άλλων, κανονιστικά, ανεξάρτητα αν πρόκειται για περιγραφική, ετυμολογική, αναλυτική προσέγγιση ή προσπάθεια εννοιολογικής ταξινόμησης. Δηλαδή, οι απόψεις ατόμων ή και κοινωνικών ομάδων, οι οποίες συσχετίζονται με οποιονδήποτε τρόπο με την κρατική παρέμβαση, διαφέρουν: αποδεδειγμένα, η κοινωνική πολιτική για ορισμένους γίνεται αντιληπτή ως αναδιανεμητική πολιτική για τους μη έχοντες και οικονομικά εξαρτημένους εργαζόμενους. Για άλλους σημαίνει την κρατική παρέμβαση που αποβλέπει γενικά σε ρυθμίσεις εξάλειψης της οικονομικής ανέχειας ή ακόμη η σημασία της γίνεται αντιληπτή ως πολιτική προσφοράς ίσων ευκαιριών προς τις μειονεκτούσες και κοινωνικά ανίσχυρες ευπαθείς ομάδες, οι οποίες χρήζουν μεγαλύτερης κοινωνικής προσοχής (Sanmann, 1975: 189).

Επιπλέον η πολιτική σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ υποκειμένων και πολιτικής εξουσίας αποτελεί σημαντικό διαμορφωτικό παράγοντα όχι απλώς μόνο για τη χρήση συγκεκριμένου εννοιολογικού προσδιορισμού, αλλά πολύ περισσότερο για τη θεσμική κατοχύρωση του δικαιώματος της αναδιανεμητικής λειτουργίας της κοινωνικής πολιτικής και των τρόπων εφαρμογής της. Ο τρόπος δηλαδή σύνδεσης των παραγόντων της οικονομίας, της αγοράς με την οικογένεια, με τα άτομα δίκτυα και τις δραστηριότητες των υποκειμένων συνδέεται και συμπλέκεται άμεσα με την παροχή υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας, ασφάλισης και προστασίας που έχει διαφορετική μορφή στις διάφορες χώρες, ενδεχομένως με παρόμοια τυπική, αλλά όχι απαραίτητα και ουσιαστική νομική θεσμική κατοχύρωση. Η ειδοποιός διαφορά βρίσκεται δηλαδή στο κατά πόσο εφαρμόζεται το θεσμικό πλαίσιο (ακέραια ή κατά βούληση), με τη χρήση ποιων μέσων (θεμιτών ή αθέμιτων), από ποιους (θεσμοθετημένους φορείς ή ενδιάμεσους) και με ποιους τρόπους (συναλλαγή ή διαπλοκή).

Για τους πολίτες της Γερμανίας, σύμφωνα με τον Sund, η κοινωνική πολιτική αποτελεί αυτονόητη, θεσμικά ρυθμισμένη λειτουργία που ασκείται με συγκεκριμένο τρόπο και γίνεται αντιληπτή με βάση την απαίτηση για αποτελεσματική παροχή υπηρεσιών και προγραμμάτων ως μέρους ενός ευρύτερου κοινωνικού σχεδιασμού και όχι απλώς ως παθητικής μορφής αποσπασματική, επιδοματική, τυπική στήριξη. Συγκεκριμένα γίνεται κατανοητή ως ο τρόπος και η νομική διαμόρφωση του δικαιώματος που καθιστά τον καθένα μη εξαρτώμενο από τη θέληση κάποιου άλλου, από την πρόθεση άλλου για βοήθεια, ή επίσης από την απλή προνοιακή διάθεση άλλου, όσο χρήσιμη και αν είναι αυτή. Περισσότερο συνδέει τις αξίες της ελευθερίας και της ασφάλειας... (Sund, 1977, στον: Nahnsen, 1994: 37φ) με την κοινωνικοπολιτική αποστολή της ως θεσπισμένης υποχρέωσης του κράτους και κυριαρχεί στην αλληλεπίδραση ανάμεσα στους εμπλεκόμενους που αφορά τις ανθρώπινες ανάγκες και τις αντίστοιχες συνθήκες ζωής.

Το κοινωνικό κράτος, αφού περί αυτού του ορισμού πρόκειται όταν γίνεται λόγος για κοινωνική πολιτική στη Γερμανία⁴, σε πρώτη φάση αναγνωρίζει την πολιτική και ηθική του υποχρέωση ως αρωγού απέναντι στους πολίτες. Ταυτόχρονα όμως αντιπροσωπεύει και την πρακτική, καθημερινή πλευρά, η οποία είναι προσανατολισμένη στις ανθρώπινες αξίες, στον ίδιο τον άνθρωπο ως αξία (Preller, 1962), στον τρόπο δηλαδή που οι ασκούμενες πολιτικές εφαρμόζονται με βάση τις στάσεις των πολιτών στους χώρους δραστηριοποίησής τους. Η θεσμική λειτουργία του κοινωνικού κράτους στη Γερμανία αναπτύχθηκε ως αποτέλεσμα της διεκδίκησης κοινωνικών ομάδων και στα πλαίσια της πολιτικής διαπάλης των διάφορων κινημάτων. Η καθιέρωση μέτρων κοινωνικής πολιτικής ως δικαίωμα του πολίτη έγινε συνειδητά στην προσπάθεια του κράτους να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις για κάλυψη συγκεκριμένων αναγκών των πολιτών και μέσα από τη συνέργεια μεταξύ του κοινωνικού και του οικονομικού τομέα. Ήταν δηλαδή αποτέλεσμα πολιτικού σχεδιασμού και αυτονόητη συνέπεια σύνδεσης και αρμονικής συνέχειας της πολιτικής σχέσης κράτους και πολίτη και καθιερώθηκε με τον τρόπο αυτό στη συνείδηση των πολιτών.

Δεν είναι τυχαίο λοιπόν το γεγονός ότι, για τους Γερμανούς πολίτες που ζητούν βοήθεια, οι κρατικές υπηρεσίες αποτελούν πρώτη προτεραιότητα και χαίρουν υψηλής εκτίμησης. Η αποτελεσματικότητά τους είναι κατά κανόνα δεδομένη, παρόλους τους σκληρούς και συχνά άκαμπτους κανονισμούς λειτουργίας τους. Η δε υποχρέωση προσφοράς των προβλεπόμενων υπηρεσιών και μάλιστα με οριοθετημένο τρόπο και σε συγκεκριμένες προθεσμίες είναι αδιαμφισβήτητη. Ο έλεγχος αποτελεί αυτονόητο κομμάτι στην άσκηση διοίκησης και διενεργείται διεξοδικά, διασφαλίζοντας τόσο την ποιότητα όσο και την αποδοτικότητα. Η παρέμβαση λοιπόν ή η προ-

4. Η παρέμβαση του κράτους στη Γερμανία στη λειτουργία της κοινωνικής ζωής, μέσω συγκεκριμένων κοινωνικών μέτρων, έχει τις ρίζες της i) στα κοινωνικά προβλήματα του 19^{ου} αιώνα, ii) στον πολιτικό φιλελευθερισμό, iii) στην ιδεολογία του σοσιαλισμού. Η παρέμβαση αυτή ανέτρεψε την μέχρι πρότείνος ισχύουσα ιδεολογία της φιλελεύθερης οικονομίας της μη κρατικής παρέμβασης σύμφωνα με την οποία η κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική ανάπτυξη της κοινωνίας έπρεπε να εναπόκειται στην ελεύθερη, ανεμπόδιστη προσπάθεια των ατόμων. Η νέα πρακτική κρατικής διαχείρισης καταστάσεων προέκυψε από την πίεση αντιμετώπισης των κοινωνικών προβλημάτων, του μετασχηματισμού της πολιτικής ιδεολογίας και τρόπου άσκησης της εξουσίας και της υιοθέτησης κάποιων κοινωνικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που κερδήθηκαν μέσα από τα κοινωνικά κινήματα. Η παρέμβαση λοιπόν του κράτους στον κοινωνικό τομέα έγινε πολιτικά σχεδιασμένα με σκοπό την άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων μεταξύ των ανθρώπων και τη διατήρηση-εξασφάλιση της υπάρχουσας κοινωνικής ισορροπίας, άρα και τη διατήρηση της άρχουσας γερμανικής ελίτ στην εξουσία. Η σχεδιασμένη αυτή πολιτική πρακτική ως αποτέλεσμα κοινωνική πίεσης, αλλαγής άσκησης πολιτικής και κοινωνικών διεκδικήσεων αποτέλεσαν τους παράγοντες δημιουργίας και διαμόρφωσης της κοινωνικής πολιτικής στη Γερμανία (Informationen zur politischen Bildung, 1992, Koffas, 2009, Kreft/Mielenz, 1996, Lampert/Althammer, 2001, Schäfers/Zapf, 1998).

σπάθεια επηρεασμού προσώπων και καταστάσεων καθώς και η χρήση αθέμιτων μέσων είναι σχεδόν άγνωστες πρακτικές και εκτός ιδιοσυγκρασιακής πραγματικότητας, κατά την εφαρμογή του θεσμικού πλαισίου στο γερμανικό κοινωνικό κράτος και στη σχέση των πολιτών με το κράτος και τους πολιτικούς εκπροσώπους του (Koffas, 2009: 78ff).

Σε αντίθεση με τις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, στην Ελλάδα η θεσμική κρατική παρέμβαση στον κοινωνικό τομέα διαμορφώθηκε τμηματικά, με χρονική υστέρηση και περισσότερο ως επακόλουθο και όχι ως μείζων παράγων στη διαδικασία της σταδιακής ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας. Σε κάθε περίπτωση στερήθηκε ιδεολογικής υποδομής, πολιτικής παρότρυνσης ως αποτέλεσμα διεκδικήσεων κοινωνικών κινημάτων και δεν αποτέλεσε φυσικά προϊόν μακροπρόθεσμου σχεδιασμού. Δημιουργήθηκε στη λογική των βραχυπρόθεσμων εξυπηρετήσεων εκλογικών - πολιτικών σκοπιμοτήτων και του κορπορατιστικού⁵ τρόπου λειτουργίας συντεχνιακών συμφερόντων καθώς και των ιδιομορφιών των τυπικών και άτυπων δικτύων φροντίδας της ελληνικής κοινωνίας (Βενιέρης, 2003: 44, Κόφφας, 2009: 37). Η διεκδίκηση κοινωνικών μέτρων εκ μέρους των εργατικών κινημάτων στον Ελληνικό χώρο, προώθησε περισσότερο συντεχνιακά συνδικαλιστικά συμφέροντα και όχι μέτρα ευρύτερου συλλογικού περιεχομένου. Ακολούθησε την υποκειμενική-προσωπική μορφή κινήτρων *«που σχετίζεται με τη συναισθηματική ικανοποίηση αναγκών και τη θετική επίδρασή της στον εργασιακό βίο και την υπόλοιπη ζωή του εργαζομένου»* (Σδρόλιας, 2006: 125) θέλοντας περισσότερο να καλύψει προσωπικές ανάγκες και ανασφάλειες συγκεκριμένων ομάδων. Πρόκειται για την ονομαζόμενη *υπολειμματική* μορφή του συστήματος πρόνοιας⁶, η οποία στηρίζεται στις αρχές της αλληλεγγύης και της αλληλοβοήθειας περισσότερο ως πρακτικών αλληλοϋποστήριξης των ανθρώπων μεταξύ τους, παρά ως θεσμικής αρχής της κρατικά οργανωμένης παρέμβασης.

Η πελατειακή λογική λειτουργίας του πολιτικού συστήματος διαμόρφωσε και τη σχέση μεταξύ πολίτη και κράτους στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας. Πρόκειται για μια μορφή *«πελατειακού κορπορατισμού»* όπως πολύ εύστοχα περιγράφει την ιδιό-

5. Η ελεγχόμενη παρέμβαση του κράτους με την παροχή υποστήριξης μέσω της άσκησης της αναδιανεμητικής λειτουργίας αποτελεί τη φιλοσοφία του Κορπορατισμού. Στην πολιτικοοικονομική του λειτουργία το κράτος πρόνοιας προστατεύει τους μισθωτούς από την εξαθλίωση και την απαξίωση, συμβάλλοντας στη διατήρηση εφεδρικών και ειδικευμένων δυνάμεων εργασίας για τη διευρυμένη αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Στην κοινωνικοπολιτική του λειτουργία, συμβάλλει στη δημιουργία των συνθηκών για κοινωνική συνοχή, σταθερότητα και νομιμοποίηση του συστήματος, όρους που απειλούσε συνεχώς η άναρχη και αυθόρμητη δράση των δυνάμεων της αγοράς και του ανταγωνισμού. (Offe, 1984, O'Connor, 1973, Cough, 1979).
6. Η χρήση του όρου *υπολειμματικό σύστημα πρόνοιας* βασίζεται στην εξήγηση που δίνει ο Βενιέρης για τον τρόπο δημιουργίας, τη σύσταση και τη λειτουργία της κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα (Βενιέρης Δ., Παπαθεοδώρου Χ., 2003).

μορφή αυτή σχέση ο Τσουκαλάς (1986: 92-95) κατά την ανάλυση του τρόπου εφαρμογής της κρατικής κοινωνικοπολιτικής παρέμβασης. Ο όρος μπορεί να φαίνεται αντιφατικός, όπως σωστά επισημαίνει ο Σωτηρόπουλος, αφού συνδυάζει ταυτόχρονα από τη μια μεριά την ιδιόμορφη πρακτική του ελληνικού πολιτικού συστήματος (πελατειακή) στις συναλλαγές μεταξύ πολιτικών και πολιτών και από την άλλη τον παρεμβατισμό του κράτους όπως αυτός εκδηλώθηκε στα κοινωνικοπολιτικά συστήματα⁷ των κεντροευρωπαϊκών χωρών (κορπορατισμός) (Σωτηρόπουλος, 1996: 126), αποτελεί όμως χαρακτηριστική, πρακτική ιδιομορφία του νοτιοευρωπαϊκού μοντέλου κοινωνικής πολιτικής.

Η ιδιομορφία αυτή έγκειται στο γεγονός, ότι ο πελατειακός κορπορατισμός συνίσταται στον άνισο επιμερισμό δικαιωμάτων, ευκαιριών και παροχών σε τμήματα της μεσαίας και ανώτερης αστικής τάξης (Σωτηρόπουλος, 1996: 126) και σε μικρότερο βαθμό της εργατικής τάξης. Η τελευταία ευρισκόμενη σε μειονεκτική θέση από πλευράς δυνατότητας άμεσης διαντίδρασης με τα κέντρα εξουσίας, χρησιμοποιεί τα δικά της μέσα, αυτά των άτυπων δικτύων και των εσωτερικών γνωριμιών στην προσπάθεια προσεταιρισμού της πολιτικής εξουσίας. Για μεγάλο μέρος του πληθυσμού μεγαλύτερη βαρύτητα αποδίδεται στις προσωπικές γνωριμίες και τις σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ του κύκλου των φίλων και γνωστών (Σταθόπουλος, 2005) παρά στη θεσμική λειτουργία του κράτους, αφενός επειδή στην Ελλάδα «οι άνθρωποι αρέσκο-νται στο να ανήκουν σε ομάδες και να βιώνουν την αποδοχή ως ισότιμα μέλη» (Σδρόλιας, 1995) και αφετέρου επειδή μέσω αυτών των διασυνδέσεων επιτυγχάνονται οι περισσότερες δοσοληψίες με τα κέντρα ισχύος. Οι ιδιαιτερότητες αυτές είναι που καθιστούν την κοινωνικοπολιτική παρέμβαση στην Ελλάδα διαβλητή στην αντίληψη και στις πρακτικές των πολιτών που δικαίως τρέφουν μια χαμηλή εκτίμηση όσον αφορά την αξιοκρατική άσκηση της.

4. Η κουλτούρα και η ιδιοσυγκρασία ως παράγοντες διαφορετικότητας στη σκέψη και δράση των ανθρώπων κατά την άσκηση της κοινωνικής πολιτικής

Η κουλτούρα και η ιδιοσυγκρασία των ανθρώπων είναι δύο έννοιες κλειδιά, που ασκούν σημαντική επιρροή στη διαδικασία της κοινωνικοπολιτικής πραγμάτωσης. Η κοινωνική σύμπνοια και συνοχή ως στοιχεία της κοινωνικοπολιτικής πράξης, δεν

7. Με βάση συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του τρόπου άσκησης της κοινωνικής πολιτικής, έχουν αναπτυχθεί ποικίλες ομαδοποιήσεις κατάταξης των διαφόρων χωρών. Στα ακόλουθα συγγράμματα αναλύονται τόσο οι παλαιότερες όσο και οι νεώτερες προσπάθειες κατάταξης και εξηγούνται τα μοντέλα κοινωνικής πολιτικής και οι έννοιες στις οποίες βασίζονται όπως αυτές του κορπορατισμού, του πλουραλισμού, της αποεμπορευματοποίησης και του υπολειμματικού κράτους: Esping-Andersen C., 1990, Titmuss R., 1974, Ferrera M., 1996, Σακκελαρόπουλος Θ., 1999.

είναι ένα επίτευγμα που βασίζεται στην εξατομικευμένη διαδικασία εκπλήρωσης ατομικών μόνο συμφερόντων. Πολύ περισσότερο και κατά κύριο λόγο βασίζεται στη συλλογική ταυτότητα, τον κοινό κοινωνικό προσανατολισμό και την αντίληψη κοινωνικής συνύπαρξης των συμμετεχόντων, δηλαδή των πολιτών, των στάσεων και των τρόπων σκέψης και συμπεριφοράς τους⁸. Η ύπαρξη της κοινωνίας ως αποτέλεσμα της συλλογικότητας και της κοινωνικής σύμπνοιας των μελών που την απαρτίζουν, εξαρτάται, όπως είναι γνωστό, από τη συνειδητή ετοιμότητα κάθε μέλους να αποδέχεται συγκεκριμένες αξίες, να επιτελεί αναμενόμενους ρόλους και να στέκεται αλληλέγγυος απέναντι στους άλλους. Πρόκειται δηλαδή για παράγοντες, οι οποίοι εκπορεύονται από την εξέλιξη και ανάπτυξη της κοινωνίας ως τρόπου και μέσου συνύπαρξης στο κοινό φυσικό και κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον των ανθρώπων και είναι βιωματικά γνωστοί στον καθένα μας μέσω των διαδικασιών της κοινωνικοποίησης και της συμμετοχικής αλληλόδρασης. Όπως γράφει ο Habermas για το χαρακτηριστικό της νοοτροπίας των ανθρώπων, ο τρόπος αυτός της ζωής μας είναι *«συνδεδεμένος με τον τρόπο ζωής των γονιών μας και των παππούδων μας μέσω ενός δύσκολα αποσπώμενου σπειρώματος από οικογενειακές, τοπικές, πολιτικές όπως επίσης πνευματικές μεταβιβάσεις, μέσω λοιπόν ενός ιστορικού κοινωνικού περιβάλλοντος, με στοιχεία τα οποία μας ώθησαν να γίνουμε, αυτό και το τι είμαστε σήμερα. Κανένας από εμάς δεν μπορεί να αποκοπεί εντελώς από αυτό το κοινωνικό περιβάλλον, διότι μαζί του έχει συνδεθεί αδιάλειπτα η ταυτότητά μας, όπως επίσης και η ατομικότητά μας ως μέλος μιας εθνικότητας. Στην επίδραση της (ιδιοσυγκρασίας) συμπεριλαμβάνονται τόσο οι εκφράσεις του προσώπου (απόδοση συναισθημάτων) και οι σωματικές αντιδράσεις (γλώσσα του σώματος), όσο η χρήση της γλώσσας, έως τις ιδιάζουσες εκφάνσεις της πνευματικής φυσιογνωμίας»* (Habermas, 1987: 140).

Η συσχέτιση της νοοτροπίας-κουλτούρας με την κοινωνική πολιτική, συνδέεται με τις ενέργειες, με τα αισθήματα που προκαλούνται ως απόρροια συνειδητών ενεργειών

8. Ο Elias γράφει για την επίδραση της ιστορίας στη συλλογική συμπεριφορά των μελών της κοινωνίας, ότι: «ακόμη και σήμερα είναι αναμενόμενο, να συνδέονται η ισχύουσα κοινωνική όπως επίσης και η εθνική φυσιογνωμία ενός λαού, με αυτό που ονομάζουμε και αποτελεί την ιστορία του. Πολλοί άνθρωποι είναι σιωπηλά της γνώμης, ότι αυτό που υπήρξε στον 12^ο, στον 15^ο και στον 18^ο αιώνα αποτελεί παρελθόν. Σε τι με αφορά λοιπόν αυτό ακόμη; Στην πραγματικότητα όμως τα σημερινά προβλήματα μιας ομάδας είναι αποφασιστικά συνδεδεμένα με τα πρότερα γεγονότα, με τον τρόπο που αυτά δημιουργήθηκαν αρχικά» (Elias, 1992: 28). Και συνεχίζει: «Δεν μπορεί κάποιος να ερμηνεύσει σωστά τις αλλαγές των σημερινών δεδομένων συμπεριφοράς, όπως αυτές παρατηρούνται στον 20^ο αιώνα στην ευρωπαϊκή κοινωνία γενικά και στη Γερμανία, δίχως την ανασκόπηση του παρελθόντος σε συγκεκριμένες κοινωνικές δομικές μεταβολές, οι οποίες έλαβαν χώρα πριν την εκδήλωση των συγκεκριμένων γεγονότων» (Elias, 1992:33).

ών στην προσπάθεια κάλυψης αναγκών ή αντιμετώπισης προβλημάτων, την αντίληψη των δεδομένων του περιβάλλοντος κόσμου και τις ρυθμίσεις της συμπεριφοράς των μελών της κοινωνίας, με το ταμπεραμέντο, τον τρόπο σκέψης και αντίστοιχης δράσης, με την πολιτισμική κληρονομιά των δρώντων υποκειμένων, όπως αυτά είναι συνδεδεμένα με τις εκφάνσεις του λαϊκού και εθνικού χαρακτήρα. Η κουλτούρα κάθε χώρας παρουσιάζει διαφορετικό βαθμό συνεκτικότητας και εξαρτάται από τους σκοπούς που επιδιώκει να επιτύχει και τα μέσα που χρησιμοποιεί. Οι επιδιωκόμενοι σκοποί, σύμφωνα με την Benedictt, δεν τίθενται ερήμην αλλά επιτυγχάνονται δια των ατόμων, χάρη στους θεσμούς οι οποίοι ρυθμίζουν τις ατομικές συμπεριφορές σε συμφωνία με τις κυρίαρχες αξίες που προσιδιάζουν στη συγκεκριμένη κουλτούρα και χώρα. Αυτό λοιπόν που ορίζει μια κουλτούρα, δεν είναι η παρουσία ή η απουσία κάποιου συγκεκριμένου χαρακτηριστικού γνωρίσματος ή πλέγματος πολιτισμικών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων, αλλά ο συνολικός της προσανατολισμός, η συγκεκριμένη κατεύθυνση προς το μείζον ή ήσσον συνεκτικό πρότυπο σκέψης και πράξης. Η κουλτούρα-νοοτροπία δεν είναι μια απλή παράθεση πολιτισμικών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων, αλλά ένας συνεκτικός και χαρακτηριστικός τρόπος έκφρασης όλων αυτών (Cuche, 2001: 65).

Στην Ελλάδα η νοοτροπία των υποκειμένων και η προσωπική ιδιοσυγκρασία συνδέονται αρκετά με το παρελθόν και την παράδοση, ενώ, όπως επισημαίνει η Christine von Kohl, στη Δυτική Ευρώπη τουλάχιστον στα σχολεία, διδάσκεται η μάλλον υπολειμματική παρουσία της. Διαφορετική είναι επίσης η εικόνα και ο ρόλος του κράτους και των σχέσεών του με τους πολίτες. Η δυτικοευρωπαϊκή αυτεπίγνωση είναι σε εκτεταμένο βαθμό ορθολογική, με την έννοια, ότι εδώ η εθνική ταυτότητα ουσιαστικά ταυτίζεται με την υπηκοότητα. Η συναισθηματική σύνδεση παίζει κι εδώ έναν επιπλέον ρόλο. Ωστόσο, πρόκειται κυρίως για τις φάσεις της ιστορικής εξέλιξης του κράτους και λιγότερο για την επίδραση του παρελθόντος (Christine von Kohl, 2004: 29).

Στο μακροεπίπεδο, το περιεχόμενο των συλλογικών μορφών σκέψεως και δράσεως της ελληνικής κοινωνίας επηρεάζεται σημαντικά επίσης από τη διχοτομία της σχέσης μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού (Στασινοπούλου, 2002), τα οποία ως έννοιες στην καθημερινή πρακτική αποκλίνουν σημαντικά από τις αντίστοιχες αντιλήψεις της ηπειρωτικής Ευρώπης. Συγκεκριμένα οι σχέσεις ανάμεσα στους κατόχους της εξουσίας και στους πολίτες διέπονταν σχεδόν πάντα από μια μορφή κατωτερότητας, αυτή της μονόπλευρης εξάρτησης, στην οποία τα ενδιαφέροντα των πολιτών δεν αντιπροσωπεύονταν ουσιαστικά. Πρακτικά αυτό σημαίνει, ότι οι άνθρωποι αποτελούσαν για τους κυβερνώντες μια μάζα για σκοπούς πολιτικής εκμετάλλευσης, οι οποίοι ανάλογα με τις περιστάσεις γίνονταν αντικείμενο για την επίτευξη πολιτικών επιδιώξεων της άρχουσας τάξης, χωρίς ωστόσο να αποτελούν έναν ειλικρινά αποδεχόμενο κοινωνικό εταίρο. Το κράτος και οι εκπρόσωποί του ταυίζονταν λοιπόν πάνω απ' όλα με την ολιγοπωλιακή άσκηση της εξουσίας και αρκετές φορές την κατάχρησή της. Η κύρια ιδέα της ύπαρξης του κράτους, δηλαδή αυτή που προσδιορίζεται σύμφωνα με την επιδιώ-

ξη του κοινού καλού και της ευημερίας όλων των ανθρώπων, επικράτησε στην περίπτωση της ελληνικής κοινωνίας μόνο κατά ένα μέρος, λόγω των σχέσεων της κοινωνικοοικονομικής ελίτ με την εξουσία, των πελατειακών σχέσεων και των πολιτικών διαπλοκών. Λαμβάνοντας υπόψη αυτή την κοινωνικά άδικη και άνιση αντιμετώπιση, διαμορφώθηκε στο ευρύ κοινό η εντύπωση, πρώτον ότι οι κυβερνώντες και ο διοικητικός μηχανισμός που πρόκειται σε αυτούς νοιάζονται μόνο για τα δικά τους συγχευτικά συμφέροντα και δεύτερον είναι κατά συνέπεια υπόλογοι για όλα τα αρνητικά συμβάντα που αφορούν τους υπόλοιπους ανθρώπους⁹.

Εξαιτίας αυτών των γεγονότων η έννοια κράτος και πολύ περισσότερο η σημασία του για τους ανθρώπους τυγχάνει στην Ελλάδα χαμηλότερης εκτίμησης και αποδοχής και επίσης υπολείπεται σε σεβασμό όσον αφορά την αποτελεσματικότητα και την αξιοκρατική προσφορά του. Η σχέση μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου περιγράφεται στις περισσότερες περιπτώσεις ως ανταγωνιστική, έτσι ώστε να θεωρείται νόμιμο και μη μεμπτό, όταν και οι δύο πλευρές προσπαθούν να κερδίσουν η μία εις βάρος της άλλης. Ως συνέπεια αυτής της πρακτικής και των διαπλεκόμενων σχέσεων μεταξύ των κοινωνικών εταίρων δεν μπόρεσε να εδραιωθεί και να επιτύχει καμία σοβαρή μεταρρύθμιση στον κοινωνικοπολιτικό τομέα. Από την πλευρά της πλειοψηφίας των πολιτών χωρίς προσβάσεις στο διοικητικό μηχανισμό, δεν υπήρξε περίπτωση μεταρρύθμισης που να μην αντιμετωπιστεί με καχυποψία, με αμφιβολία ή τουλάχιστον με σκεπτικισμό, συναισθήματα που οδήγησαν σε αντίστοιχες αρνητικές συμπεριφορές και, στις περισσότερες περιπτώσεις, την προσπάθεια αλλαγής σε αποτυχία λόγω μη αποδοχής, απόρριψης ή αγνόησής της. Αποτέλεσμα αυτού του είδους στάσεων και πεποιθήσεων υπήρξε στην Ελλάδα η καθιέρωση, αλλά δυστυχώς και η επιβράβευση στη συνείδηση μεγάλης μερίδας ανθρώπων, της προσπάθειας επίτευξης στόχων και πρόσβασης σε πρόσωπα και υπηρεσίες με αθέμιτα μέσα. Από τη μεριά του κράτους επίσης δεν έγινε σοβαρή προσπάθεια άμβλυνσης αυτής της πρακτικής. Αντίθετα, όπως σημειώνει ο Νικολινάκος, επειδή η κρατική εξουσία είναι πλήρως προσωποποιημένη, και οι θεσμοί αναγκαστικά προσωποποιούνται, όπως προσωποποιούνται και οι σχέσεις εξουσίας με τους θεσμούς και τους ανθρώπους. Οι προσωπικές σχέσεις κυριαρχούν ως κύριο στοιχείο εξουσίας, αναπαράγονται, παράγουν σε όλα τα επίπεδα «προσωπικές σχέσεις», έτσι ώστε δημιουργείται το βασικό έδαφος της διαπλοκής-συνδιαλλαγής με χαρακτηριστική έκφραση το «ρουσφέτι» (Νικολινάκος, 1990:55).

Οι συμπεριφορές εξουσίας μεταξύ των κοινωνικών εταίρων στη Γερμανία υπήρξαν επίσης ανταγωνιστικές, αλλά σε αντίθεση με την Ελλάδα, παρέμειναν δομημένες στα πλαίσια του καθιερωμένου πολιτικού ανταγωνισμού με σεβασμό στη συσχέτιση μεταξύ των κυβερνώντων και των αντιπολιτευόμενων. Εκπορεύονταν δε με βάση το πρό-

9. Κατατοπιστική για τις δυσκολίες της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας στην Ελλάδα λόγω των προαναγραφόμενων δυσκολιών αποτελεί η ανάλυση του Μαρσαγγάνη (2003).

τυπο συλλογικής σκέψης και δράσης, σύμφωνα με το οποίο οι σχέσεις ανάμεσα στους πολιτικούς ηγέτες, την αντιπολίτευση και τους πολίτες βρίσκονται πιο κοντά και ακολουθούν το μοντέλο της συναπόφασης σύμφωνα με την αρχή της πλειοψηφίας. Απέναντι στη μεσογειακή σχέση Πάτρωνα-Πελάτη της ελληνικής κοινωνίας¹⁰ και της αμφισβήτησης του κρατικού μηχανισμού από τους ίδιους τους πολίτες του, το γερμανικό κράτος ακολούθησε μια κυρίαρχη πολιτική σεβασμού, αλλά και ελέγχου των συλλογικών ενδιαφερόντων, αντιπαραθέτοντας την καθιέρωση της κοινωνίας του πολίτη μέσα από τους μηχανισμούς λειτουργίας μιας αδιαμφισβήτητη αποτελεσματικής διοίκησης. Το επίτευγμα της υψηλής αποτελεσματικότητας της γερμανικής διοίκησης δεν έχει όμως σχέση μόνο με τη μορφή έκφρασης της πολιτικής σχέσης των πολιτών με τους θεσμούς του κράτους. Σε πολύ μεγάλο βαθμό βασίζεται στη σκληρή και πολλές φορές στυγνή εφαρμογή των προβλεπόμενων κανονισμών και της νομοθεσίας. Ο έλεγχος είναι συνεχής, οι επιπτώσεις αναλύονται και ακολουθούν συνέπειες. Τα επίπεδα διοίκησης μεταξύ άλλων έχουν την ευθύνη να τηρούνται οι προβλεπόμενες διαδικασίες, αλλά και να επιβάλλουν κυρώσεις. Ο φόβος λοιπόν των συνεπειών αποτελεί σημαντικό στοιχείο της γερμανικής διοίκησης και κουλτούρας, λαμβάνεται σοβαρά υπόψη από τους πολίτες και δεν επιτρέπει μεγάλα περιθώρια απόκλισης από τα προβλεπόμενα και τις διαδικασίες.

Σε συνάρτηση με τη σημασία της κουλτούρας για το κράτος και για την άσκηση κοινωνικής πολιτικής στις δύο χώρες, περαιτέρω πρέπει να τονιστεί, ότι:

- 1) στην Ελλάδα εφαρμόζεται η επιλεκτική, πελατειακή διαντίδραση εξουσίας στη σχέση μεταξύ της πολιτικής ελίτ από τη μια πλευρά και του υπόλοιπου πληθυσμού από την άλλη, με τη μορφή όμως του πατροναρισμένου συστήματος που βασίζεται στις ασύμμετρες για κάθε ομάδα μεταβιβάσεις,
- 2) στη Γερμανία, αντίθετα, κυριαρχεί το κλασσικό μοντέλο της διαπάλης των κοινωνικών τάξεων στις σχέσεις διαμόρφωσης και κατανομής της εξουσίας μεταξύ των προαναφερομένων ομάδων, με ισχυρή την παρουσία άσκησης εκατέρωθεν μιας κουλτούρας ελέγχου.

Ως συνέπεια των μοντέλων αυτών πολιτικής διαντίδρασης και καθορισμού του τρόπου συναλλαγής με την εξουσία –και ανάλογα φυσικά με την ομάδα στόχο–, διαμορφώνονται το νόημα, η αποδοχή και ο βαθμός παρέμβασης, όπως επίσης και ο βαθμός επιτυχίας της κρατικής κοινωνικοπολιτικής δραστηριότητας.

Στο μικροεπίπεδο αυτό δηλαδή της ατομικής συμπεριφοράς, οι διαφορετικές εκφάνσεις της νοοτροπίας και της κουλτούρας στις δύο χώρες περιλαμβάνουν ορθο-

10. Ο Giordano μελέτησε για αρκετά χρόνια τις κοινωνικές σχέσεις στον μεσογειακό χώρο και κατέληξε στο συμπέρασμα, ότι η δομή της σχέσης Πατρώνου – Πελάτη στις κοινωνίες των μεσογειακών χωρών παρέμεινε στο χρόνο σχετικά αμετάβλητη. Η συμπεριφορά στη σχέση αυτή έχει τη βάση της ακόμα σε μια προσωπική ασύμμετρη συναλλαγή των εμπλεκόμενων (Giordano, 1992: 271).

λογικά, συναισθηματικά, ηθικά χαρακτηριστικά αλλά και στοιχεία αντίληψης και εποπείας. Πρόκειται για στοιχεία που προσδιορίζουν τα λεγόμενα κριτήρια κουλτούρας, βάσει των οποίων μπορούν να εξηγηθούν σε μεγάλο βαθμό οι χαρακτηριστικές ιδιότητες και ιδιομορφίες των υποκειμένων, αλλά και των ομάδων κατά την εκτέλεση των πράξεών τους ή την εκδήλωση των αντιδράσεών τους. Αυτά τα κριτήρια προδιαγράφουν επίσης το πλαίσιο και την κατεύθυνση δράσης των υποκειμένων κατά τη διεργασία της αυτεπίγνωσης και της προσπάθειας ανάλυσης και κατανόησης ξένων νοημάτων¹¹. Όπως αναφέρει ο Thomas, για την εξήγηση της ατομικής αλλά και της συλλογικής συμπεριφοράς: *«τα κριτήρια κουλτούρας είναι για τις ομάδες, τους οργανισμούς και τα έθνη τυπικές κατευθυντικές παράμετροι προσανατολισμού για αυτά που αντιλαμβάνονται, τον τρόπο που σκέφτονται και τις αντίστοιχες δράσεις. Όπως ο τρόπος που εφαρμόζεται ένα κριτήριο, κατά κανόνα σχετίζεται με το πως έχει δημιουργηθεί η αντίστοιχη κατάσταση που προκαλεί την εφαρμογή του(...), έτσι και ένα κριτήριο κουλτούρας καθορίζει τον τρόπο, που μέλη μιας συγκεκριμένης κουλτούρας θα πρέπει να συμπεριφερθούν σε μια δεδομένη κατάσταση»* (Thomas, 1991: 5).

Οι διαφορές στην κουλτούρα, οι οποίες παρατηρούνται στις διάφορες χώρες, φανερώνουν, ότι τα πρότυπα συμπεριφοράς υποδεικνύουν έναν διαφορετικό βαθμό αποδοχής, εκδήλωσης, τρόπων χρήσης και συχνότητας εμφάνισης. Αυτό πρακτικά σημαίνει, για παρόμοιες κουλτούρες με κοινή καταγωγή όπως αυτές των χωρών της Ευρώπης, ότι ενώ οι πεποιθήσεις και οι δράσεις των ανθρώπων βασίζονται στις ίδιες αξίες και αρχές, ωστόσο αυτές εκλαμβάνονται διαφορετικά και η πρακτική εκδήλωσή τους υπόκειται στις κατά τόπους ιδιαίτερες αντικειμενικές παραμέτρους χειρισμού τους, δηλαδή αυτές των γλωσσικών εκφράσεων, των εννοιολογικών αποδόσεων και προσδιορισμών, των γνωστικών ιδιομορφιών, όπως επίσης και του διαφορετικού βαθμού επίδρασης υποκειμενικών ρυθμιστικών παραγόντων, όπως στάσεων, εθίμων και συνηθειών. Αυτό λοιπόν που ονομάζουμε κουλτούρα της συμπεριφοράς μπορεί κατά συνέπεια να εξηγηθεί ως το αποτέλεσμα μιας προσανατολισμένης συμπεριφοράς βασισμένης στη σημασία της μεταβολής και εφαρμογής των αξιών και των τρόπων αλληλοσυσχέτισής τους, η οποία ανάλογα με το μέγεθος των ομοιοτήτων και των διαφορών που παρατηρούνται, μπορεί να καταλαμβάνει ένα μεταβαλλόμενο αλλά σίγουρα όχι σταθερό πλαίσιο ανεκτικότητας.

Άνθρωποι ή και ομάδες διαφορετικής προέλευσης, όμως με ίδια κουλτούρα και πολιτισμική καταγωγή, μπορούν να αντιληφθούν την ίδια ακριβώς κατάσταση εντελώς

11. Σύμφωνα με τη γνώμη της Werlen ο συνδυασμός των στοιχείων της αντίληψης, των συναισθημάτων και της ηθικής συναντάται στη νοοτροπία που επιδεικνύουμε για όλες τις καθημερινές πρακτικές περιπτώσεις. Η ενσωμάτωση όλων αυτών των στοιχείων είναι για την καθημερινή ζωή και δράση θεμελιακός παράγοντας και πρόκειται ακριβώς γι αυτό που κατανοούμε με τη λέξη νοοτροπία. Νοοτροπία με την έννοια αυτή είναι ένα ενσωματωμένο σύστημα πεποιθήσεων, οι οποίες προσδιορίζουν τι είναι σωστό και τι είναι λάθος (Werlen, 1998: 82).

διαφορετικά, να σκεφθούν για το ίδιο γεγονός και να αντιδράσουν με τελείως διαφορετικό τρόπο. Η εξήγηση είναι ότι ο καθένας «εξαιτίας των δικών του ατομικών ιδιαίτερων πολιτισμικών εμπειριών, έχει διαμορφώσει και διαθέτει ένα εσωτερικό μοντέλο επεξεργασίας και αξιολόγησης του κόσμου που τον περιβάλλει, γεγονός που του επιτρέπει να αναπτύσσει στον δικό του χώρο δράσης και κουλτούρας, μια συμπεριφορά που σε γενικές γραμμές δεν του προκαλεί ενοχλήσεις, ιδιαίτερα σε θέματα λήψης αποφάσεων-προσανατολισμού, δράσεων, αποτίμησης. Με αυτό το εσωτερικό μοντέλο επιτυγχάνεται η ταξινόμηση και αξιοποίηση των εισερχόμενων προς επεξεργασία ερεθισμάτων και πληροφοριών και η δημιουργία του κατάλληλου σχεδίου δράσης με τις ενέργειες πραγμάτωσής του» (Thomas 1981, σε: Hahn, 1999: 343).

Το πρότυπο συμπεριφοράς στην περίπτωση της Ελλάδας έχει την ακόλουθη μορφή: οι Έλληνες είναι αρκετά ανοιχτοί στη συμπεριφορά τους προς τον έξω κόσμο, σχηματίζουν ομάδες με ισχυρή σύνδεση μεταξύ των μελών και στις συναναστροφές τους συναντώνται αρκετά συχνά σε παρέες. Οι ομάδες αυτές είναι για αυτούς που δεν ανήκουν στα μέλη τους αρκετά εύκολα προσβάσιμες, όταν φυσικά δεν πρόκειται για ενδόμυχα, αυστηρά προσωπικά βιώματα ή όταν δεν υπάρχουν καθαρά ανταγωνιστικοί σκοποί αποκλειστικού προσωπικού ενδιαφέροντος (Κατάκη, 1984). Κατά τη διάρκεια των συναναστροφών, των συνομιλιών και των κοινωνικών εκδηλώσεων οι Έλληνες ως ατομικές οντότητες επιδεικνύουν γενικά μια εξωστρεφή συμπεριφορά, είναι ενθουσιώδεις, αρκετά εκφραστικοί και η μορφή επικοινωνίας με τα υπόλοιπα μέλη είναι συνήθως αρκετά απλή και χωρίς τυπικούς περιορισμούς, δηλαδή εκφράζουν τη γνώμη τους αυθόρμητα και μπορεί κάποιος να πάρει μια απάντηση από αυτούς πολύ εύκολα¹². Εμφανίζονται αρκετά πρόθυμοι και μπορούν να φανούν χρήσιμοι σχετικά εύκολα σε κάποιον και αυτή την προθυμία τους την αποδεικνύουν με πράξεις και όχι με λόγια. Αυτό το χάρισμα ευκολίας στην επικοινωνία με τους άλλους και η ανοιχτή νοοτροπία προσέγγισης που χρησιμοποιούν έχει πολύ μεγάλη σημασία για την κοινωνική πολιτική, με την έννοια της δημιουργίας με πολύ εύκολο τρόπο συγκριτικά με άλλες κουλτούρες, άτυπων κοινωνικών δικτύων.

Οι άνθρωποι στην Ελλάδα είναι, χωρίς να το συνειδητοποιούν, επικοινωνιακά ανοιχτοί, αισθάνονται άνετα στις επαφές τους προσφέροντας αυτόματα και χωρίς πολλή σκέψη βοήθεια και αντιμετωπίζουν πολλές από τις καθημερινές δυσκολίες και τα προβλήματα που τους παρουσιάζονται, χωρίς να κάνουν σχέδια και ιδιαίτερες σκέψεις για προσφυγή στην εξωτερική, κρατική υποστήριξη. Πρόκειται για ένα συναίσθημα αυτονομίας και ταυτόχρονα μια φυσική συλλογική αντίδραση των άτυ-

12. Ο Σταθόπουλος στην ανασκόπηση της ιστορικής εξέλιξης της κοινωνικής πρόνοιας περιγράφει τη λειτουργία των σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων στην κοινότητα και τη γειτονιά τονίζοντας την αμεσότητα τους, τη σημαντικότητα της διανθρώπινης επαφής και την εγγύτητα, ως χαρακτηριστικών της ελληνικής κουλτούρας (Σταθόπουλος, 2005).

πων δικτύων στις καταστάσεις της ζωής. Τα δίκτυα αυτά, με εξαίρεση την αυτονότητα προσωπική, ενδοοικογενειακή υποχρέωση για συμπαράσταση και αλληλοβοήθεια, γίνονται αντιληπτά και χρησιμοποιούνται ως απόλυτα κανονική και λογική μορφή διαπροσωπικών σχέσεων¹³. Στον κύκλο, στην ομάδα βέβαια των δικών μας ατόμων η εντατικότητα των προσπαθειών και η συναισθηματικότητα παρουσιάζονται φυσικά σε υψηλότερο βαθμό, γι αυτό τον λόγο υπάρχει ακόμη μεγαλύτερη προθυμία προς κάθε είδους βοήθεια (Κατάκη, 1984:32). Αυτού του είδους οι σχέσεις και οι καταστάσεις είναι στοιχεία της καθημερινής ελληνικής συμπεριφοράς, αποτελούν σε συσχέτιση με τη νοοτροπία και την ιδιοσυγκρασία, μέρη της ελληνικής κουλτούρας και θεωρούνται ως φυσικές και αυτονόητες ενέργειες αντιμετώπισης της καθημερινότητας και των δυσκολιών της.

Σε παρόμοιες καθημερινές καταστάσεις, οι Γερμανοί βιώνουν μια ορισμένη συγκράτηση και δείχνουν μια κοινωνική αποστασιοποίηση. Ενεργούν με λιγότερο αυθορμητισμό απέναντι σε αγνώστους, όμως με μεγαλύτερο ορθολογισμό, γεγονός που καθιστά τον τρόπο εκδήλωσής τους και τη συμπεριφορά τους ευγενική, προκαλώντας όμως ταυτόχρονα μια μάλλον ψυχρή ορθολογικά και αφηρημένη συναισθηματικά επίδραση σε αυτούς με τους οποίους συναλλάσσονται. Ως συνέπεια τέτοιων καθημερινών πρακτικών, συχνά δημιουργείται η εντύπωση μιας κοινωνικής ψυχρότητας στις ανθρώπινες σχέσεις και μιας εσωστρεφούς συμπεριφοράς απέναντι σε ξένους. Η εκδήλωση αισθημάτων και γενικά συγκινήσεων που μπορεί να φανερώσουν τον ψυχισμό τους συμβαίνει μάλλον σπάνια, γίνεται με πολύ μεγάλη προσοχή όταν είναι παρόντες άγνωστοι και η συγκίνηση απολαμβάνεται το ίδιο προσεκτικά. Επιλέγουν ως προτιμότερο τρόπο προσέγγισης το προσεκτικό, σταδιακό πλησίασμα με ορθολογικά κριτήρια και πολύ λιγότερο την απευθείας άμεση χωρίς όρους επαφή (Hahn, 1999). Η ετοιμότητα για προσφορά βοήθειας υπάρχει επίσης στη γερμανική κοινωνία, ακολουθεί όμως συγκεκριμένα αυστηρά κριτήρια και προσφέρεται ως επί το πλείστον στο στενό κύκλο των γνωστών και πολύ λιγότερο των αγνώστων. Η συγκράτηση και η προσοχή στις προσωπικές επαφές και στις καθημερινές σχέσεις, ειδικότερα σε θέματα που αφορούν τον συναισθηματικό τομέα, είναι αποτέλεσμα της εκμάθησης και εκπλήρωσης ρόλων με συγκεκριμένο τρόπο στην κοινωνία, όπως επίσης και των αυστηρών κανόνων κοινωνικοποίησης.

13. Ο Κατρούγκαλος εξηγεί τη συλλογική διαντίδραση των άτυπων δικτύων και την ιδιοσυγκρασία της ετοιμότητας για προσφορά βοήθειας από μέρους των ανθρώπων στην Ελλάδα, υποστηρίζοντας, ότι αποτελεί φυσική, αυτόματη πράξη υποστήριξης γενικά αλλά ιδιαίτερα μεταξύ των στενά συνδεδεμένων προσώπων λόγω π.χ. γνωριμίας ή συγγένειας. Η πρακτική αυτή έκφραση προσφοράς βοήθειας είναι ανεξάρτητη από οποιαδήποτε παρόμοια βοήθεια που μπορεί να προσφέρεται από τις αρμόδιες υπηρεσίες του κράτους, τονίζοντας τη διαδεδομένη μορφή της άτυπης παροχής βοήθειας ως αυτονόητη πρακτική μεταξύ των ανθρώπων (Κατρούγκαλος, 1996:39).

Στη γερμανική κοινωνία, η ανοιχτή, χωρίς ιδιαίτερη σκέψη, συναναστροφή με άλλους, προσκρούει στα ορθολογικά κριτήρια των τρόπων συμπεριφοράς, όπως αυτά προδιαγράφονται από τους κοινωνικούς κανόνες που διέπουν τις επαφές των υποκειμένων. Στις επαφές και συναναστροφές με τους άλλους εύκολα διακρίνεται ο φόβος πιθανού «λάθους». Το άτομο ενεργεί με το σκεπτικό, «προτιμότερο να μην εμπλακώ με κάτι», –όπου πιθανόν άλλοι να γνωρίζουν καλύτερα και να διαθέτουν τις απαραίτητες δεξιότητες και τα προσόντα για να μπορούν να βοηθήσουν αποτελεσματικά κάποιον– παρά να πάρει το ρίσκο και να κάνει λάθος. Η αυθόρμητη ανάληψη ρίσκου, χωρίς προηγούμενες σκέψεις για τις πιθανές συνέπειες, είναι μια πρακτική που δεν απαντάται συχνά μεταξύ των Γερμανών. Το γεγονός αυτό, μαζί με την πειθαρχημένη συμπεριφορά και τους τυπικούς τρόπους στις κοινωνικές τους επαφές, είναι αυτά που τους φοβίζουν περισσότερο και τους κάνουν διστακτικούς στις σχέσεις με τους άλλους και όχι διότι αρνούνται εκ φύσεως να βοηθήσουν. Αυτού του είδους όμως νοοτροπίες και συμπεριφορές αντικατοπτρίζουν σε μεγάλο βαθμό την εμπιστοσύνη που δείχνουν οι Γερμανοί στους κρατικούς φορείς, την εξειδίκευση, την αρμοδιότητα, την ικανότητα και την εξουσία που έχουν ως ειδικοί στους τομείς τους, να επεμβαίνουν όπως έχουν οριστεί από την πολιτεία για την επίλυση προβλημάτων. Η κατά κόρο εξάσκηση του δικαιώματος χρήσης των κρατικών υπηρεσιών στη Γερμανία αποτελεί φανερή ένδειξη μιας κοινωνικοπολιτικής νοοτροπίας *Laissez faire* στη συνείδηση των πολιτών, ενώ αντίθετα στην Ελλάδα οι άνθρωποι βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στις δομές των άτυπων δικτύων φροντίδας¹⁴.

Μια κατανοητή εξήγηση της διαφορετικής νοοτροπίας και των τρόπων εκδήλωσής της σύμφωνα με τα δεδομένα της κάθε κουλτούρας, αποδίδει η αντίληψη για τις αξίες που αφορούν τις κοινωνικές σχέσεις και τους δεσμούς. Οι αξίες αυτές είναι που επηρεάζουν τη δράση και τον τρόπο διαπλοκής των ανθρώπων μεταξύ τους σε μια κοινωνία στο μικροεπίπεδο, και ρυθμίζουν επίσης τις σχέσεις ανάμεσα στο κράτος και τους πολίτες στο μακροεπίπεδο. Σύμφωνα με τη θεώρηση αυτή, οι κοινωνικοί δεσμοί παρουσιάζονται στην Ελλάδα με τη μορφή μιας μικροσυλλογικής συμπεριφοράς, σε επίπεδο κουλτούρας ομάδων, ενώ στη Γερμανία έχουν τη μορφή της ατομικής ορθολογικής συμπεριφοράς. Όπως γράφει ο Hofstede, οι κοινωνίες κατατάσσονται και χαρακτηρίζονται ως ατομικές, όταν οι δεσμοί μεταξύ των ανθρώπων είναι χαλαροί και από τα άτομα αναμένεται να φροντίζουν τα ίδια για τις ανάγκες τους και τα στενά μέλη των οικογενειών τους, βασισμένα στις δικές τους δυνάμεις αλλά και στο κρα-

14. Το συμπέρασμα αυτό σχετικά με την επικρατούσα νοοτροπία που αφορά την άσκηση της κοινωνικής πολιτικής εξάγεται μέσα από τα έργα και τις παρατηρήσεις αρκετών επιστημόνων και στις δύο χώρες. Χαρακτηριστικά μεταξύ άλλων αναφέρονται: Κατρούγκαλος, 1996, Σταθόπουλος, 2005, Αφουξενίδης 1999 σε: Μασαγγάνη, Σακελλαρόπουλος, 1999, Βενιέρης/Παπαθεοδώρου 2003, Στασινοπούλου 2002, Hofstede 1993, Hann 1999, Kaufmann, 1989, Kentmann 1978.

τικό θεσμικό πλαίσιο. Συλλογικές είναι αντίθετα οι κοινωνίες, στις οποίες η νοοτροπία των ανθρώπων από τη γέννησή τους είναι στενά συνδεδεμένη με την έννοια μιας κλειστής ομάδας, στην οποία αισθάνονται αλλά και υποχρεούνται να ανήκουν και ο τρόπος αυτός συμπεριφοράς και σχέσεών τους με τα άλλα μέλη της ομάδας τους συνοδεύει σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους (Hofstede, 1993: 67), με βάση την αλληλεγγύη. Η μεγάλη σημασία και ταυτόχρονα οι διαφορές στις σχέσεις μεταξύ των μελών που θεωρούμε ως δικά μας άτομα και των άλλων που δεν είναι μέλη της ομάδας, των ξένων, είναι ευδιάκριτες και στις δύο χώρες και δύσκολα κρύβονται. Η ιδιότητα του «ανήκειν» στον κύκλο των γνωστών ή των αγνώστων προσδιορίζει την ανάλογη διαφορετική συμπεριφορά απέναντι στις δύο αυτές ομάδες και αποτελεί επίσης τεκμήριο προσανατολισμού για τη μορφοποίηση του τρόπου εκδήλωσης των αξιών κατά τη διάρκεια της καθημερινής αλληλεπίδρασης.

Η διαφορά ανάμεσα στα θεωρούμενα ως άτομα του δικού μας κύκλου και τα άγνωστα εκλαμβάνεται και βιώνεται και στις δύο κουλτούρες επίσης με διαφορετικό τρόπο. Στους Γερμανούς, οι στενές σχέσεις των ατόμων που αποτελούν το στενό κύκλο περιορίζονται μεταξύ των μελών της οικογένειας και πολύ λίγων οικογενειακών φίλων, ενώ στην Ελλάδα επιπλέον συμπεριλαμβάνονται σε αυτόν συχνά άτομα της γειτονιάς, οι συγγενείς των οικογενειών και πολλές φορές ορισμένοι συνάδελφοι από τον χώρο εργασίας¹⁵. Η κοινωνική συναναστροφή με τα άτομα του στενού περιβάλλοντος, κατά κανόνα με τα μέλη της οικογένειας, χαρακτηρίζεται στη γερμανική κοινωνία από ένα υψηλό βαθμό σεβασμού της προσωπικής και ιδιωτικής ζωής και της διασφάλισής της προς τα έξω, όπως επίσης από εμπιστοσύνη, συναισθηματικότητα και ανάγκη να μοιραστούν κάποια από τα ζητήματα που τους απασχολούν με τους δι-

15. Ο Hahn χρησιμοποιεί τον όρο «διαφορετικότητα αποστασιοποίησης» για να περιγράψει τη συμπεριφορά των Γερμανών για την εγγύτητα των κοινωνικών σχέσεων. Για τους Γερμανούς ισχύει ο κανόνας στις κοινωνικές σχέσεις με βάση το χαρακτηριστικό της διαφοροποίησης, ότι πρώτα έρχονται οι φίλοι, κατόπιν οι πολύ καλοί γνωστοί, στη συνέχεια οι περιστασιακά γνωστοί και ακολουθούν οι τελείως άγνωστοι. Ανάλογα, εξυπακούεται, ότι διαφέρει και η προσέγγιση και το είδος των σχέσεων. Για άγνωστους δεν απαιτείται από το άτομο, χωρίς βέβαια να υπάρχει κάποιος καταναγκασμός, να τους δώσει καμία κοινωνική προσοχή και καλό είναι το άτομο να προσέχει να μην τους προσεταιρίζεται. «Μην αναμειγνύεσαι χωρίς να σου ζητηθεί στις υποθέσεις ενός άλλου ανθρώπου», είναι μια αρχή καλής συμπεριφοράς και κοινωνική υπαγόρευση που διδάσκεται ήδη από τα παιδικά χρόνια (Hahn, 1999:113). Οι Έλληνες επιδεικνύουν μια διαφορετική εικόνα κοινωνικής συμπεριφοράς. Τις περισσότερες φορές δεν αγνοούν τους άλλους και δεν διστάζουν να χρησιμοποιούν στις επαφές τους την τακτική της προσεκτικής προσέγγισης, αντιδρώντας στα ερεθίσματα κάθε προσώπου το οποίο συναντάνε. Ο βαθμός αντίδρασης και ανταπόκρισης που δείχνουν, εξαρτάται βέβαια από το πόσο γνωστό τους είναι το πρόσωπο της διαντίδρασης. Η ετοιμότητα όμως να έρθουν σε επαφή ακόμη και με αγνώστους είναι αρκετά υψηλή. Η συνέχεια μετά την πρώτη προσέγγιση εξαρτάται από την περίπτωση και τις ιδιαίτερες προσωπικές πτυχές του χαρακτήρα.

κούς τους ανθρώπους. Με όσους δεν ανήκουν στο στενό τους κύκλο, οι μορφές διαντίδρασής τους είναι διαφοροποιημένες απ' αυτές με τα μέλη του στενού περιβάλλοντος και απαιτείται να γίνονται ως τέτοιες αποδεκτές, καθορίζονται δε μέσω ενός συγκεκριμένου κώδικα συμπεριφοράς και ευγένειας.

Το πλησίασμα των εξωτερικών ατόμων με τα μέλη της ομάδας γίνεται σταδιακά με χρήση των κοινωνικών επαφών και συναναστροφών, ακολουθώντας όμως έναν τυπικό τρόπο προσέγγισης. Συγκεκριμένα, τα άτομα έξω από την ομάδα είναι υποχρεωμένα να προσαρμόζουν τη συμπεριφορά τους και τον τρόπο επικοινωνίας τους σε αυτόν που ακολουθούν τα υπόλοιπα μέλη, σύμφωνα όμως πάντα με το ευγενικό, τυπικό πρότυπο του σεβασμού της ιδιωτικής σφαίρας των άλλων. Πρόκειται για μια διαδικασία προσεταιρισμού που συνήθως είναι μακροχρόνια και επίπονη, αφού πρέπει να κερδίσουν την εμπιστοσύνη και την αποδοχή των άλλων. Το πλεονέκτημα είναι ότι στο τέλος δημιουργούνται αληθινοί και πραγματικοί δεσμοί μεταξύ των συμμετεχόντων. Μειονέκτημα όμως αποτελεί ο αρκετά περιορισμένος αριθμός των συμμετεχόντων και η μακρόχρονη διάρκεια, παράγοντες που επιδρούν αρνητικά στο σχηματισμό άτυπων δικτύων.

Στην Ελλάδα, η ίδια διαδικασία λαμβάνει χώρα αφενός μέσω μιας ισχυρότερης συνεκτικότητας μεταξύ των μελών της ομάδας, αφετέρου όμως παρουσιάζεται για τα μη μέλη πιο ανοιχτή και με μικρότερη επιφύλαξη. Μολονότι αυτό δεν σημαίνει ότι η αποδοχή στον στενό κύκλο γίνεται αυτόματα, η προσέγγιση και η αποδοχή γίνονται με μικρότερη προσπάθεια. Τα όρια μεταξύ «έσω» και «έξω» από την ομάδα παρουσιάζουν στην ελληνική περίπτωση μια μεγαλύτερη ελαστικότητα. Η ετοιμότητα για καινούριες γνωριμίες, για συμπάρασταση και συμβουλευτική δράση αποτελούν καθημερινή πρακτική και βρίσκουν ευρύ φάσμα χρήσης. Ιδιαίτερα αυτού του είδους οι διαντιδράσεις και συμπεριφορές έχουν την έννοια μιας φυσιολογικής κοινωνικής συμπεριφοράς, υπό την προϋπόθεση, ότι δεν υπάρχουν ανταγωνιστικά ενδιαφέροντα μεταξύ των έσω και έξω μελών. Η ευαισθητοποίηση και η συναισθηματική επίδραση πάνω στα μέλη του κύκλου της στενής ομάδας, των φίλων και των γνωστών συσχετίζονται με τα επιμέρους στοιχεία της κοινωνικής συμμετοχής και της προσφοράς βοήθειας.

Στη Γερμανία, αυτού του είδους η βοήθεια παρουσιάζεται με τη μορφή της ετοιμότητας παροχής απαραίτητων πληροφοριών για μια κατάσταση, προς επιτάχυνση της διαδικασίας των αναγκαίων ενεργειών. Έτσι μπορεί για παράδειγμα να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά οι γραφειοκρατικές δυσκολίες και τα εμπόδια που προκαλούνται κατά την προώθηση του δικαιώματος διεκδίκησης κοινωνικών υπηρεσιών κάθε είδους. Στην Ελλάδα η ίδια διαδικασία δεν περιορίζεται στην παροχή των πληροφοριών, αλλά επεκτείνεται κάνοντας χρήση των προσωπικών γνωριμιών, των γνωστών και φίλων, παράλληλα με την προετοιμασία των απαραίτητων ενεργειών για την εκπλήρωση των γραφειοκρατικών προϋποθέσεων. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Σταθόπουλος «κατά κανόνα η επιρροή προς τους κρατικούς λειτουργούς στην άσκη-

ση πολιτικής επιχειρείται κυρίως μέσα από κομματικά όργανα, επαγγελματικούς ή συνδικαλιστικούς φορείς, με σκοπό την εξυπηρέτηση ατομικών ή κλαδικών συμφερόντων» (Σταθόπουλος, 2005: 153). Προσπαθεί δηλαδή το άτομο χρησιμοποιώντας τη μεσολάβηση να προσεγγίσει τα πρόσωπα του γραφειοκρατικού μηχανισμού, προετοιμάζοντας τη διαδικασία και μειώνοντας τον κίνδυνο μιας τυχόν παρουσιαζόμενης αρνητικής εμπλοκής, με στόχο φυσικά να πλησιάσει όσο το δυνατό στα απαιτούμενα κριτήρια. Με τον τρόπο αυτό βέβαια δεν γίνεται μόνο μια απλή προετοιμασία για την αντιμετώπιση των γραφειοκρατικών δυσκολιών όπως στη Γερμανία, αλλά πολύ περισσότερο καθίσταται σίγουρη η επίτευξη του αποτελέσματος.

Η υποστήριξη και η συμπαράσταση αποδεικνύεται στη Γερμανία ως λογικό επακόλουθο των δικαιωμάτων, αλλά και υποχρεώσεων του πολίτη, όπως αυτά συνδέονται με τη λειτουργία του κοινωνικού κράτους. Η άσκηση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων βασίζεται στην ισχυρή, αμφίδρομη σχέση μεταξύ κράτους και πολίτη. Η ετοιμότητα προσφοράς βοήθειας στον συνάνθρωπο στην Ελλάδα εκδηλώνεται περισσότερο με τη μορφή του αυθορμητισμού στην κοινωνική συμπεριφορά, ως αποτέλεσμα της νοοτροπίας για προσδόκιμες ηθικά καθιερωμένες δράσεις και ενέργειες, οι οποίες όμως μπορεί να είναι ή μην είναι και σύννομες.

Αυτοί οι τρόποι εκδήλωσης κοινωνικής συμπεριφοράς, που διαμορφώνονται από τη νοοτροπία και την κουλτούρα και οι συνέπειες τους στις καθημερινές πρακτικές συναλλαγές, διαφοροποιούν την κοινωνικοπολιτική παρέμβαση στις δύο χώρες.

5. Επίλογος

Οι σύγχρονες πρακτικές διαντίδρασης στον ευρωπαϊκό χώρο απαιτούν μια πιο ευέλικτη στρατηγική στον τομέα της κοινωνικοπολιτικής παρέμβασης με την υποστήριξη δράσεων και προγραμμάτων, τα οποία αποσκοπούν στην κινητοποίηση των πολιτών, ως ενεργών δρώντων υποκειμένων. Για τα εθνικά συστήματα κοινωνικής πολιτικής προβάλλει επιτακτική η ανάγκη να ακολουθηθούν πλέον συγκεκριμένες στρατηγικές στα πλαίσια εφαρμογής όχι μονοδιάστατων, αλλά πλουραλιστικών μοντέλων οργάνωσης. Οι διαφορές που παρατηρούνται κατά την εφαρμογή του πλουραλιστικού μοντέλου κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα και τη Γερμανία, εξηγούνται μέσα από την παράθεση των πλεονεκτημάτων και των αδυναμιών της λειτουργίας του βάσει της πολιτικής και κοινωνικής κουλτούρας κάθε χώρας. Ταυτόχρονα μέσα από τη σύγκριση γίνεται προσπάθεια να τονιστούν οι επιταγές κι οι προκλήσεις της κοινής διαδρομής που έχει δρομολογηθεί στα πλαίσια της επιδιωκόμενης μελλοντικά ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής. Δεδομένων των όποιων ομοιομορφιών αλλά και του συναφούς τρόπου προσέγγισης στην περιγραφή της λειτουργίας των δύο συστημάτων, είναι δυνατό να υπάρξει, σύμφωνα με τη γνώμη του συγγραφέα, μια πρακτική δυνατότητα χρήσης της σύγκρισης, ως εργαλείου εκμάθησης ή εύρεσης χρησίων πρακτικών, δανειζόμενων από τη θετική εμπειρία του «άλλου». Κανένα σύστημα δεν διεκδικεί την τελειότητα και τις περισσότερες φορές όλοι μπορούν να «δανειστούν»

και να εμπλουτίσουν τις ιδέες τους με το να μοιράζονται εμπειρίες και πρακτικές. Ταυτόχρονα μπορεί κάλλιστα η γνώση και η μάθηση από άλλες χώρες να αποτελέσει το έναυσμα στο διάλογο της αναζήτησης ορθολογικότερων τρόπων κοινωνικοπολιτικών παρεμβάσεων. Ειδικότερα σε σχέση με τα συμβαίνοντα στην κοινωνική πολιτική, η διεθνής εμπειρία διδάσκει ότι οι δοκιμασμένες θετικές πρακτικές εμπειρίες είναι προσηγορότερες παρά η αναζήτηση ιδεατά τέλειων λύσεων.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Βενιέρης, Δ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (2003). *Η Κοινωνική Πολιτική στην Ελλάδα. Προκλήσεις και Προοπτικές*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Κατάκη, Χ. (1984). *Οι Τρεις Ταυτότητες της Ελληνικής Οικογένειας*, Αθήνα, Εκδόσεις Κέδρος
- Κατρούγκαλος, Γ. (1996). Το Νοτιοευρωπαϊκό Μοντέλο Πρόνοιας: Η διερεύνηση της ταυτότητάς του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα, *Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική*, 6(1).
- Κόφφας, Σ. (2009). Διαστάσεις Κοινωνικής Πολιτικής: Μια εννοιολογική, συγκριτική προσέγγιση της χρησιμοποιούμενης ορολογίας μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας, *Κοινωνική Εργασία*, 93, σελ. 27-52.
- Ματσαγγάνης, Μ. (2003). Η Μετέωρη Μεταρρύθμιση: Το Κοινωνικό κράτος και ο Εκσυγχρονισμός της Κοινωνίας, στο Βενιέρη Δ., Παπαθεοδώρου Χ., *Η Κοινωνική Πολιτική στην Ελλάδα. Προκλήσεις και Προοπτικές*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Ματσαγγάνης, Μ. (1999). *Οι Προοπτικές του Κοινωνικού Κράτους στην Νότια Ευρώπη*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Νικολινάκος, Μ. (1990). *Η κρίση της Ελληνικής Κοινωνίας και Οικονομίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Λιβάνη.
- Σακκελαρόπουλος, Θ. (1999), *Η Μεταρρύθμιση του Κοινωνικού Κράτους*, Τόμος Α, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική.
- Σδρόλιας, Λ. (1995). Οι Ανθρώπινες Ανάγκες στο Κοινωνικό και Βιομηχανικό Περιβάλλον, *Εκπαιδευτικά*, 37/38, σελ. 91-101.
- Σταθόπουλος, Π. (2005). *Κοινωνική Πρόνοια: Ιστορική εξέλιξη - Νέες κατευθύνσεις*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.
- Σταθόπουλος, Π. (2005). *Κοινοτική Εργασία: Θεωρητική Προσέγγιση*, Τόμος Α, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.
- Στασινοπούλου, Ο. (2002). *Από το Κράτος Πρόνοιας στο Νέο Προνοιακό Πλουραλισμό*, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg.

Σωτηρόπουλος, Δ. (1996). Η εγγαστρίμυθη εξουσία: κοινωνία πολιτών και κεντρικό κράτος στην Τρίτη Ελληνική Δημοκρατία, στο Λυριντζής Χ., Νικολακόπουλος Η., Σωτηρόπουλος Δ., *Κοινωνία και Πολιτική: Όψεις της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-1994*, Αθήνα, σελ. 119-138.

Τσουκαλάς, Κ. (1986). *Κράτος, Κοινωνία, Εργασία στη Μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα, Εκδόσεις Θεμέλιο.

Ξενόγλωσσον

Bundeszentrale für politische Bildung, (1992) Informationen zur politischen Bildung, Nr. 225.

Cuche, Denys (2001). *Η Έννοια της Κουλτούρας στις Κοινωνικές Επιστήμες*, Αθήνα, Εκδόσεις Τυπωθήτω.

Elias, Norbert (1992). Figuration, in: Grundbegriffe der Soziologie, Hrsg. Von Schäfers.

Esping-Andersen, (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge.

Evers, A., Wintersberger, H. (1991). *Shifts in the Welfare Mix*, Frankfurt, Campus Verlag.

Ferrera, Mauritsio (1996). A New Social Construct? The four social Europe's between universalism and selectivity, *EUI Working Papers RSC*, Nr. 36.

Giordano, Christian, (1992). *Die Betrogenen der Geschichte. Überlagerungsmentalität und Überlagerungsrationaltät in Mediterranen Gesellschaften*, Frankfurt, Campus Verlag.

Habermas, Jürgen (1987). *Eine Art Schadensabwicklung, es 1453*, Frankfurt, Suhrkamp Verlag.

Hahn, Heinz (1999). Kulturunterschiede. Interdisziplinäre Konzepte zu kollektiven Identitäten und Mentalitäten, in: *Beiträge zur Sozialwissenschaftlichen Analyse Interkultureller Beziehungen*, Band 3, Frankfurt/London.

Hofstede, Geert (1993). *Interkulturelle Zusammenarbeit. Kulturen, Organisationen, Management*, Wiesbaden, Gabler Verlag.

Kaufmann, Franz-Xaver et. al. (1989). *Netzwerkbeziehungen von Familien, Materialien zur Bevölkerungswissenschaft*, Sonderheft 17, Wiesbaden, Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung.

Kentmann, Konrad (1978). Das Äquivalenzprinzip in den Gemeinden. Zur Theorie und Praxis der Entgeltfinanzierung unter besonderer Berücksichtigung des Konzepts der gruppenmäßigen Äquivalent in Großständen, *Europäische Hochschulschriften*, Bd. 202, Frankfurt, Peter Lang Verlag.

Koffas, Stefanos (2009). *Sozialpolitik in Deutschland und Griechenland. Eine Vergleichsuntersuchung zu ausgewählten Bereichen im Rahmen der EU – Sozialordnung*, Eichstätt, Diritto Verlag.

Nahnsen, Ingeborg (1994). Gegen einen verengten Sozialstaatsbegriff, in: *Zeitschrift für Sozialistische Politik und Wirtschaft*, Heft 80.

- Preller, Ludwig (1962). *Sozialpolitik – Theoretische Ordnung*, Tübingen – Zürich.
- Sanmann, Horst (1975). Sozialpolitik, in: Ehrlicher W., *Kompendium der Volkswirtschaftslehre*, Band 2, 4. Auflage, Göttingen.
- Sdrolas, Lampros, Skouri Konstantina, Sirakoulis Kleanthis, Leventi Theodosia (2006). *Did the acceptance and application of theories of Maslow and Herzberg create added value in the current business environment? Evidence from Greece*, International Conference on Strategic Leadership in the Context of Globalisation and Regionalisation, Cluj-Napoca Romania.
- Thomas, Alexander (1991). *Kulturstandards in der Internationalen Begegnung*, Saarbrücken.
- Titmuss, R. (1974). *Social Policy: An Introduction*, London, Pantheon Books.
- Von Kohl, Christine, Juni (2004). Balkan – Europäischer Kulturraum, in: *Wiener Vorlesungen im Rathaus*, Band 113.
- Werlen, Erika (1998). *Sprache, Kommunikationskultur und Mentalität. Zur sozio- und kontaktlinguistischen Theoriebildung und Methodologie*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag.